

L'espai universitari europeu i americà: una comparació

Andreu Mas-Colell

Doctor en economia. Catedràtic de la Universitat Pompeu Fabra (Barcelona).
Catedràtic a les Universitats de Berkeley (1972-81) i Harvard (1981-95). Conseller
d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya
(abril 2000 – desembre 2003). Membre de l'Acadèmia Americana de les Arts i de
les Ciències. Premi Juan Carlos I d'Economia.

Dilluns 30 d'agost

I. Introducció

Per què aquest tema dins un cicle sobre l'individu i la societat? La primera resposta és senzilla: perquè aquest és un tema que conec bé i del qual puc parlar. Però, així i tot, permeteu-me argumentar que no és un tema totalment aliè a la problemàtica sobre individu i societat. Al cap i a la fi, des del punt de vista liberal (que, d'entre tots els «punts de vista» de la filosofia social, és amb el que em sento més còmode), l'educació és precondition de l'home, o la dona, lliures. L'educació, o encara millor, el sistema educatiu, és un procés social, un «artefacte» institucional de la societat, el producte del qual són individus capaços de viure com a persones lliures en una estructura social. El sistema educatiu és en bona part responsable de fer possible una relació rica i complexa entre persona i societat.

El que a mi em porta al tema d'avui és la reflexió sobre Europa que, en el meu cas, naturalment, està informada pels instruments de la meva professió: l'economia. La referència als EUA és només un recurs dialèctic que espero que sigui interessant. Ja veureu més endavant que pensar en el moment de l'economia europea actual ens porta de seguida cap a la consideració del nivell superior de l'educació, l'universitari. També aquí, naturalment, les meves inclinacions personals hi hauran tingut un paper, però crec que ha estat comparativament menor. Si, per exemple, l'anàlisi de l'economia europea portés a la focalització de l'ensenyament primari, així ho faria.

II. Europa: la necessitat d'innovar

L'europeisme incorpora, com a part essencial de la seva acció i dels seus sentiments, dues voluntats de preservació: la voluntat de preservar la diversitat cultural i la voluntat de preservar el model social.

Aquestes voluntats són molt fermes i m'atreveixo a dir que si, com alguns pensen, el preu de les dues preservacions fos la renúncia al creixement, en definitiva al progrés econòmic, els europeus hi renunciarien. És una posició que em recorda la tesi d'un llibre de 1960 de Henry Wallich, *Cost of Freedom*, en què s'acceptava que el socialisme soviètic era millor per al creixement econòmic, però així i tot es considerava que la llibertat era més important i, per tant, el cost en termes de creixement estava ben pagat. Penso que si se substituís «socialisme soviètic» per «uniformitat cultural i desmuntatge del model social» i «llibertat» per «diversitat cultural i model social», la tesi seria acceptada per molts europeus.

Afortunadament, no cal triar d'una manera tan dràstica. La mateixa tesi de Wallich, al seu dia, es va demostrar ingènua i mal orientada. Després dels anys cinquanta van arribar els seixanta i els setanta i van ser els països que gaudien de llibertat els que van créixer econòmicament. La vida va demostrar que no hi havia conflicte entre la llibertat i el creixement. De la mateixa manera, no hem de creure ara que hi hagi conflicte entre l'objectiu de preservar la diversitat i el model social i la voluntat de construir una Europa econòmicament dinàmica. De fet, pel que fa al model social, el contrari és cert: hi ha conflicte entre l'objectiu de mantenir el model social —Estat del benestar inclòs— i una Europa estacionària i poc dinàmica.

Aquesta darrera constatació és també el punt de partida de la famosa Declaració de Lisboa del consell executiu de la Unió Europea de l'any 2000 (i de la seva continuació: la Declaració de Barcelona del 2002). Com a desllorigador del dilema, la declaració proposa, en frase feliç, que ha de ser objectiu de la UE per a l'any 2010 (a hores d'ara és clar que això s'haurà de retardar) convertir-se en «l'economia basada en el coneixement més dinàmica del món». És a dir, el creixement necessari per mantenir l'Estat del benestar s'haurà de buscar per la part de les polítiques d'innovació i de promoció de l'augment de la productivitat. D'altra banda, amb aquesta frase també es proposa, si no un model, sí un referent: es tracta d'igualar, fins i tot de superar, els EUA. Ara bé, per a mi és clar que si hem de competir amb els EUA hem de reconèixer, pel nostre propi bé, que podem extreure lliçons útils de la seva experiència. No hem d'ambicionar copiar els EUA —no podem: els EUA no disposen ni de la diversitat cultural-territorial ni del model social europeu—, però constituiria una exhibició notable de curtedat de mires pensar que no podem aprendre'n res.

En termes econòmics, els EUA estan per davant d'Europa i la distància no sembla tendir a reduir-se. En particular, aquest és el cas pel que fa a la productivitat mitjana per càpita. També és cert que a Europa es treballa menys que als EUA i, per tant, el creixement podria consistir a treballar més. Però per arribar a ser «els més dinàmics» de forma sostinguda, la bretxa de la productivitat s'ha de tancar. I això només ho farem amb innovació i amb la incorporació de coneixement a productes i processos. L'opció de Lisboa és, doncs, la del creixement per la innovació (amb implicacions molt importants per a l'estructura pressupostària de la UE, que han estat recollides i analitzades a l'Informe Sapir, 2004).

I, a partir d'aquí, com anem a parar a l'educació superior? És ben simple, i ens ho expliquen molt bé Aghion i Cohen, 2004. L'argument, exposat de manera molt esquemàtica, és el següent. Hi ha els països que són a la frontera tecnològica i els països que no hi són. Per a aquests darrers, el més important és saber imitar; per als primers, l'important és saber innovar (i, d'aquesta manera, anar desplaçant la frontera cap a fora, cap al desconegut). Per tant, pel que fa als sistemes educatius corresponents, aquests autors conclouen, d'una manera força plausible, que per imitar cal disposar d'un sistema molt bo d'ensenyament primari i secundari, mentre que per innovar la quantitat i la qualitat del sistema universitari és crucial. Un país (i la UE seria un país) amb l'ambició de moure's i de desplaçar la frontera ha d'impulsar amb molta força el seu sistema universitari.

Cal dir que, a primera vista, pot semblar que la situació europea ja és en aquest procés d'impuls. Al cap i a la fi, pràcticament cada dia llegim notícies sobre el procés de Bolonya cap a la constitució d'un espai europeu d'educació superior. La meva opinió, però, és que aquest procés no respon completament a les necessitats del moment, que van molt més enllà del que proposa el procés. Farem explícit cap on hauríem d'anar mitjançant la llum que ens poden oferir les consideracions fetes fins ara, que són: (i) l'educació superior és decisiva per a la consecució de l'objectiu de Lisboa, i (ii) hi ha lliçons que cal aprendre dels EUA. Preguntem-nos, doncs: quines lliçons del sistema universitari americà poden ser aplicables en el nostre sistema?

III. Què podem —i què no podem— aprendre de les universitats americanes?

Vista des d'Europa, la universitat americana no és una institució que s'hagi de copsar com a aliena. De fet, com és ben sabut, respon a una combinació peculiar d'ingredients europeus. El «college», és a dir, el que ve després de l'educació secundària postobligatòria, no és altra cosa que el «liberal arts college» anglès. Va ser introduït pels primers immigrants, els *pilgrims*, i com tantes altres coses d'origen europeu, a Amèrica s'ha generalitzat i s'ha democratitzat, tot conservant l'esperit original d'educació generalista. En canvi, les molt efectives «graduate schools» són el resultat del trasplantament als EUA del model Humboldt de la universitat alemanya. A finals del segle XIXe, als EUA, com a Espanya, la culminació d'una trajectòria formativa era anar a estudiar a Alemanya. Un tret remarcable, i de gran importància, és que quan s'importa el model alemany, aquest no substitueix l'anglès. Més aviat al contrari: aquest es consolida, es generalitza, s'enforteix i es converteix, en definitiva, en una mena de superbtxillerat. Recordem que les sigles BA volen dir Bachelor of Arts. Així, producte en part d'una felicitat casualitat, es crea un sistema singular i, de fet, molt ben adaptat per canalitzar un gran impuls a l'educació superior. Un impuls que va venir de dintre de la societat americana, amb una enorme fe en l'educació i amb un abocament intens de recursos. Pensem, per exemple, que la primera universitat moderna americana (amb Graduate School), la Johns Hopkins, va ser fundada a finals del segle XIXe gràcies a una donació de Rockefeller.

El model americà ha resultat estar molt més ben adaptat que el tradicional europeu per a la generalització de l'ensenyament superior. Mentre que noves masses d'estudiants s'han pogut incorporar, des dels anys seixanta, a les universitats europees, això no ha passat sense tensionar, i sense fer patir, un sistema pensat per a la recerca i que en molts casos ha acabat vivint la generalització de l'educació superior com a massificació. Als EUA, en canvi, la universitat humboldiana, i les seves característiques associades de selecció d'alumnes i d'exigència de nivell, s'han mantingut sense problemes sota la forma de les Graduate Schools.

Passem ara a les lliçons per a Europa del sistema universitari americà.

Però abans voldria esmentar una no-lliçó. És la següent: el sistema d'educació superior americà està molt jerarquitzat. Hi ha unes 3.000 universitats (o «colleges»), però les «famoses» no passen de 100. Algú ha dit que les millors i les pitjors universitats del món són als EUA. Als EUA hi ha hagut un procés de concentració de l'excel·lència molt gran, que s'origina, o almenys rep un gran reforç, en la mobilitat interna dels EUA, la qual, al seu torn, se sustenta, entre altres coses, en la homogeneïtat cultural d'aquell país. No crec que aquesta concentració de l'excel·lència sigui possible o desitjable a Europa. Europa, naturalment, ha d'aspirar a l'excel·lència màxima, i de seguida us explicaré que hi ha molts exemples dels EUA que val la pena seguir, però un que no podem, i no voldrem, seguir és el de l'excel·lència a través de la concentració. L'excel·lència europea haurà de ser més dispersa. Cada país, cada regió, cada ciutat europea aspira a disposar d'àrees d'excel·lència. De vegades ho ridiculitzem, però fer-ho és un error. Aquest fenomen motivacional és una font d'avantatges comparatius per a Europa. Si no aconseguim un mapa dispers de l'excel·lència, em temo que les tensions seran considerables i que, en definitiva, podem no reeixir en l'objectiu de Lisboa. I ara comentarem les lliçons.

Lliçó 1: Als EUA, els estudis universitaris previs al grau són generalistes. És el *liberal arts*. Com ja he indicat anteriorment, aquest constitueix a una mena de superbtxillerat que s'ha demostrat molt ben ajustat per a la generalització de l'educació superior. A Europa també hi ha hagut generalització, però ha portat a la fragmentació dels estudis de grau en una multitud de titulacions entre les quals han de triar els joves. Són titulacions, a més, rígides, amb pocs ponts entre elles i amb un èmfasi disciplinari excessiu. No s'ha calculat la pèrdua d'eficiència que representa, però de segur que és considerable. El sistema americà manté la flexibilitat i és clarament superior. Malauradament, no crec que la situació europea tingui solució fàcil. Certament, anar enrere de cop no serà possible. Però s'hauria d'intentar de manera gradual: no eliminant res, però potser afegint titulacions generalistes i observant com les rep i les impulsa, o no, el «mercat» (d'elecció de carreres per part dels estudiants).

Lliçó 2: La joia de la corona del sistema americà són les escoles graduades, especialment les escoles de formació de doctors (i en alguns

àmbits, però no en tots, les de màsters). Aquestes mereixen ser copiades a Europa. En contrast amb el BA (és a dir, el grau) ara es tracta d'estudis molt focalitzats i per a estudiants ja intel·lectualment madurs i amb vocacions clares. En aquest nivell s'hi aboquen molts recursos i el resultat és, per exemple, una estructura magnífica de formació d'investigadors, a la base de l'íntima connexió als EUA entre universitat i investigació (pública i privada, perquè els doctors han anat també cap a les empreses).

Lliçó 3: El sistema d'educació superior americà està molt poc regulat. En canvi, és molt harmònic, fins i tot molt homogeni. Com és possible? Doncs per l'efecte de l'exemple, la creació de referents i la imitació. D'això a Europa no en fem prou. Tendim a pensar que si convé una certa harmonització en un àmbit determinat, la manera d'aconseguir-ho és mitjançant una regulació o, potser, una negociació i un acord. És com s'està desenvolupant el procés de Bolonya. Fóra millor que les institucions innovessin, i ja es veuria quines innovacions prenen i són imitades i quines no.

Lliçó 4: El sistema universitari americà està extraordinàriament ben finançat. Hi ha, com a mínim, quatre components de finançament que a Europa són més limitats. El primer és un suport públic considerable a les universitats públiques (que són moltes més de les que ens pensem) i que ha pres formes com, per exemple, la dotació de capital fundacional. El segon és una cultura de fer donacions a la institució on s'ha estudiat (o amb la que s'ha establert una connexió especial). El tercer és un sistema públic de suport a la recerca molt orientat a proveir les universitats amb incentius que indueixin a un compromís amb aquesta. I, finalment, el quart és l'existència de taxes de matriculació significatives (així i tot, les diferències són importants entre universitats públiques i privades), en combinació amb un sistema molt desenvolupat de crèdits i beques.

Lliçó 5: El sistema americà d'educació superior és competitiu. Les institucions rivalitzen per atreure estudiants i professors. El resultat és un sistema extraordinàriament dinàmic. A Europa fins i tot la paraula «competència» no està gaire ben vista. Només s'utilitza, de fet, quan es vol parlar de competir amb els EUA, però no apareix sovint com a característica

desitjable de l'organització interior d'Europa. Un petit exemple: la CE ha declarat la voluntat d'impulsar un European Institute of Technology. Presumiblement, això és el que es necessita per competir amb els EUA. No és així. Se'n necessitaria més d'un, diguem tres, ja que el realment important és crear competència interna a Europa. La resta vindrà com a conseqüència (la Nissan i la Toyota van començar com a competidors locals). I, evidentment, no és només que es valori poc la competència, és que es practica poc. No fa gaire, en el meu departament universitari, vam perdre un col·lega en una institució d'una altra ciutat. El responsable d'aquesta institució em va trucar per dir-me que havia estat iniciativa de la persona (de fet, aquest era el cas) i no de la seva institució. En una cultura competitiva, aquesta trucada no s'hauria produït. Tot plegat fóra normal.

Lliçó 6: Un fet diferencial de la universitat americana, i un altre avantatge sobre l'europea, és que disposa de bones estructures de govern. Hi ha responsables, persones a qui donar crèdit si tot va bé i persones a qui exigir si les coses no funcionen. Les decisions es prenen en òrgans amb capacitat de decisió, i no en comissions de coordinació «dirigides» per coordinadors dèbils i on, sovint, sembla que la preocupació principal dels seus membres és vigilar-se mútuament. El corporativisme i el sindicalisme tenen un pes molt menor que a Europa. Típicament, l'autoritat l'exerceix un patronat amb autoritat real.

Lliçó 7: Relacionat amb el tema de la competència hi ha el de la reputació. Les universitats americanes volen reputació perquè els estudiants, i altres beneficiaris del sistema universitari, la valoren. A Europa, encara que en això s'està avançant clarament, els estudiants encara donen massa poc valor a aquesta dimensió. I si és així és perquè els mercats de treball tampoc no valoren prou d'on ve un títol (excepte a França pel que fa a les Grandes Écoles, i potser al Regne Unit per Oxbridge i unes quantes universitats més). La recerca de la reputació porta a la recerca de l'excel·lència. Així és als EUA, però em sembla que a Europa, de moment, pràcticament els únics que ho entenen són els britànics. Si la situació no canvia, d'aquí a vint anys hi haurà unes quantes universitats europees de reputació mundial: seran totes britàniques. Malauradament, a l'Europa continental encara hi ha molts líders que no entenen que l'excel·lència ve amb un pa sota el

braç. Un president de Harvard (Derek Bok) ho va dir així: «If you think excellence is expensive try mediocrity».

Lliçó 8: Als EUA, les institucions són fortes. Les xarxes existeixen, però són informals. A Europa, les institucions universitàries són dèbils i les xarxes, ara formals, ajuden. Però és bo tenir present que les xarxes són un signe de la nostra debilitat, no de la nostra força. Cal crear institucions potents (no una, sinó tot un sistema). I això no vol dir simplement grans (les universitats grans d'Europa no són necessàriament les millors). És probable que la clau sigui disposar d'un cert nivell d'independència (no tan sols d'autonomia) econòmica i acadèmica.

Concloc el capítol de les lliçons en aquest punt. Si les prenem en conjunt, em sembla que dibuixen tot un programa per a la reforma del sistema d'educació superior europeu, una reforma que és indispensable si les polítiques d'innovació són les que han d'acabar marcant el futur europeu, un futur que tots volem que sigui de ciutadans lliures convivint en una societat de qualitat i creativa.

Bibliografia

AGHION, PH.; COHEN, E.: *Éducation et Croissance*, La Documentation française, 2004.

SAPIR, A. *et. al.*: *An agenda for a growing Europe*, Oxford University Press, 2004.

WALLICH, H.: *Cost of Freedom*, Greenwood Press, CT, 1960.